

УДК: 316.752.4 : 321.74 : 351.74/76
DOI: <https://doi.org/10.32689/2617-2224-2019-18-3-456-472>

Сичова Вікторія Вікторівна,
доктор наук з державного управління,
професор, професор кафедри соціології
управління та соціальної роботи соціологічного факультету,
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна,
тел. +38 (097) 440 11 23; e-mail: vvs2679@ukr.net

ORCID: 0000-0001-5001-8389

Сычова Виктория Викторовна,
доктор наук по государственному управлению,
профессор, профессор кафедры социологии управления и социальной работы социологического факультета,
Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина,
тел. +38 (097) 440 11 23; e-mail: vvs2679@ukr.net

ORCID: 0000-0001-5001-8389

Sychova Viktoriia Viktorivna,

Doctor of Public Administration, Full Professor, Full Professor of Sociology of Management & Social Work Department, V. N. Karazin Kharkiv National University, tel: +38 (097) 440 11 23; e-mail: vvs2679@ukr.net

ORCID: 0000-0001-5001-8389

РАДЯНСЬКИЙ АРХЕТИП У ВЗАЄМОДІЇ ВЛАДИ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Анотація. У контексті архетипного підходу проаналізовано особливості культурного коду у взаємодії влади та політичної опозиції у незалежній Україні (1991–2019 рр.). З'ясовано, що радянському культурному архетипу притаманні риси культури конфронтації та конформізму-консолідації, а також співіснування на сучасному етапі у колективній свідомості українців, як мінімум, дві проекції українського минулого, два антагоністичні архетипи.

Визначено, що радянський архетип виявляється у формуванні образу “іншого” як “чужого”/“ворога” з використанням агресивної риторики, словесних війн, навішуванням ярликів; технологій адміністративного ресурсу, масового маніпулювання, зокрема, мовним питанням в Україні, залякуванням електорату противника; застосуванням владою до опозиції інформаційного тиску, іноді силових методів, політичних репресій — політичних криміналь-

них практик, тактики ігнорування опозиції, єдиноначального бюрократичного управління, примусових методів до електорату з імітацією “участі” громадян у прийнятті рішень.

Виявлено, що більшою мірою радянський архетип властивий прихильникам комуністичної, соціалістичної ідеології, а також частині політичної еліти, світоглядні засади якої формувалися за часів СРСР, та яка репрезентує електорат із радянською ідентичністю. Перші уособлені Комуністичною партією України та Радикальною партією Олега Ляшка, другі — Партією Регіонів, Політичною партією “Опозиційний блок”, “Опозиційною платформою — За життя”. Радянський архетип у взаємодії влади та політичної опозиції по відношенню одна до одної як до ворога домінував у 1991–2004 рр. та особливо у 2010 — поч. 2014 р. У зв’язку із зовнішньою агресією розділ між владою та політичною опозицією з лютого 2014 р. посилюється не лише по лінії ідеології, а й у національному (патріотичному) контексті на “свій/патріот — чужий/сепаратист/зрадник”. Методи імплементації декомунізаційних законів також свідчать про вияви радянського архетипу.

Доведено, що радянський архетип у взаємодії влади та політичної опозиції виявляється в умовах згорання демократичного режиму, за соціальної інверсії, під час виборчих кампаній і в екстремальних ситуаціях. Водночас демократизація режиму призводить до перетворення образу опонента з “ворога” на “іншого” у політичному дискурсі влада — політична опозиція.

Обґрунтовано, що існування двох архетипів — автентично-українського та радянського — поляризує Україну, загрожуючи її громадянській консолідації і суспільній стабільності. Також радянський архетип у взаємодії влади та політичної опозиції в умовах зовнішньої небезпеки за світоглядної невизначеності частини українського суспільства є політичною небезпекою, що загрожуює національній безпеці України.

Ключові слова: радянський архетип, конфронтаційна та конформна культура, взаємодія влади та політичної опозиції.

СОВЕТСКИЙ АРХЕТИП ВО ВЗАИМОДЕЙСТВИИ ВЛАСТИ И ПОЛИТИЧЕСКОЙ ОППОЗИЦИИ КАК УГРОЗА НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Аннотация. В контексте архетипного подхода проанализированы особенности культурного кода во взаимодействии власти и политической оппозиции в независимой Украине (1991–2019 гг.). Выяснено, что советскому архетипу присущи черты культуры конфронтации и конформизма-консолидации, а также сосуществование на современном этапе в коллективном сознании украинцев, как минимум, двух проекций украинского прошлого, двух антагонистических архетипов.

Определено, что советский архетип проявляется в формировании образа “другого” как “чужого”/“врага” с использованием агрессивной риторики, словесных войн, навешиванием ярлыков; технологий административного ресурса, массового манипулирования, в частности, языковым вопросом в

Украине, запугиванием электората противника; применением властями к оппозиции информационного давления, иногда силовых методов, политических репрессий — политических уголовных практик, тактики игнорирования оппозиции, единоначального бюрократического управления, принудительных методов к электорату с имитацией “участия” граждан в принятии решений.

Выявлено, что в большей степени советский архетип присущ сторонникам коммунистической, социалистической идеологии, а также части политической элиты, мировоззренческие основы которой формировались во времена СССР, и которая представляет электорат с советской идентичностью. Первых олицетворяют Коммунистическая партия Украины и Радикальная партия Олега Ляшко. Вторых — Партия регионов, Политическая партия “Оппозиционный блок”, “Оппозиционная платформа — За жизнь”. Советский архетип во взаимодействии власти и политической оппозиции по отношению одна к другой как к врагу доминировал с 1991–2004 гг. и особенно в 2010 — нач. 2014 г. В связи с внешней агрессией разделение между властью и политической оппозицией с февраля 2014 г. усилилось не только по линии идеологии, но и в национальном (патриотическом) контексте на “свой/патриот — чужой/сепаратист/предатель”. Методы имплементации декоммунизационных законов также свидетельствуют о проявлениях советского архетипа.

Доказано, что советский архетип во взаимодействии власти и политической оппозиции проявляется в условиях свертывания демократического режима, при социальной инверсии, во время избирательных кампаний и в экстремальных ситуациях. В то же время демократизация режима приводит к превращению образа оппонента с “врага” на “другого” в политическом дискурсе “власть — политическая оппозиция”.

Обосновано, что существование двух архетипов — аутентично-украинского и советского — поляризует Украину, угрожая ее гражданской консолидации и общественной стабильности. Также советский архетип во взаимодействии власти и политической оппозиции в условиях внешней опасности по мировоззренческой неопределенности части украинского общества является политической опасностью, угрожающей национальной безопасности Украины.

Ключевые слова: советский архетип, конфронтационная и конформная культура, взаимодействие власти и политической оппозиции.

SOVIET ARCHETYPE IN INTERACTION AUTHORITIES AND POLITICAL OPPOSITION AS THREAT TO NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

Abstract. In the article, in the context of the archetypal approach, were analyzed the peculiarities of the cultural code in the interaction of power and political opposition in the independent Ukraine (1991–2019). It was clarified that the cultural archetype of the Soviet Union has features of a culture of confrontation and conformism-consolidation. And also the coexistence of at least two projec-

tions of the Ukrainian past, two antagonistic archetypes, at the present stage in the collective consciousness of Ukrainians.

It is determined that the Soviet archetype manifests itself in the formation of the image of “other” as “alien”/“enemy” using aggressive rhetoric, verbal wars, hanging labels; technologies of administrative resources, mass manipulation, in particular, linguistic issues in Ukraine, intimidation of the electorate of the enemy; the use of information pressure by the authorities to the opposition, sometimes force methods, political repressions – political criminal practices, tactics of ignoring the opposition, unanimous bureaucratic administration, forced methods for the electorate, with imitation of “participation” of citizens in decision-making.

It is revealed that to a greater extent the Soviet archetype is characteristic of the supporters of the communist, socialist ideology, as well as of the part of the political elite, whose world-view principles formed during the Soviet Union, and which represents the electorate with Soviet identity. The first were personified by the Communist Party of Ukraine and the Radical Party of Oleg Lyashko. The second – the Party of Regions, the Political Party “Opposition Bloc”, “Opposition Platform – For Life”. The Soviet archetype in the interaction of power and political opposition with the attitude of one to one as an enemy dominated from 1991 to 2004, and especially in 2010 – the beginning of 2014. Due to external aggression, the water-turbulence between the authorities and the political opposition since February 2014 has intensified not only ideologically, but also in the national (patriotic) context of “our/patriot – a stranger/separatist/traitor”. Methods of implementing decommunization laws also indicate manifestations of the Soviet archetype.

It is proved that the Soviet archetype in the interaction of power and political opposition manifests itself in conditions of curtailing the democratic regime, social inversion, during election campaigns and in extreme situations. At the same time, the democratization of the regime leads to the transformation of the image of an opponent from the “enemy” to “another” in political discourse, the power-political opposition.

It is substantiated that the existence of two archetypes – genuinely Ukrainian and Soviet – polarizes Ukraine, threatening its civil consolidation and social stability. And also that the Soviet archetype in the interaction of power and political opposition in the conditions of external danger in the world-wide uncertainty of the part of Ukrainian society is a political danger threatening the national security of Ukraine.

Keywords: soviet archetype, confrontational and conformal culture, interaction of power and political opposition.

Постановка проблеми. Гібридна війна Російської Федерації проти Української держави обумовлює нагальність забезпечення національної безпеки України. Анексія Криму (2014 р.), окупація Донбасу (2014 р.),

як свого часу Придністров'я (1992 р.), Південної Осетії та Абхазії (2008 р.), свідчать про “імперську” спадщину зовнішньої політики Росії, її прагнення до реінтеграції пострадянського простору, про “радянське” ставлення до національного питання, заперечення іншої національної ідентичності (українців, молдаван, грузин ін.).

В ухваленій у травні 2015 р. Стратегії національної безпеки України серед актуальних загроз національній безпеці України зазначаються “інформаційно-психологічна війна, приниження української мови і культури, фальшування української історії, формування російськими засобами масової комунікації альтернативної до дійсності викривленої інформаційної картини світу” [1, ст. 3]. Отже, за обставин несформованості національної ідентичності українців “радянський архетип” як основа “руського міру” є підґрунтям активізації сепаратизму, спекуляцій довкола “мовного питання” та зовнішньополітичних пріоритетів розвитку країни. Водночас безвідповідальна гра влади та опозиції на відмінностях у ціннісних, світоглядних, мовно-культурних орієнтаціях громадян України посилює поляризацію, радикалізацію політичних сил та електорату. Наявність “радянського архетипу” у взаємодії влади та опозиції перетворюється на чинник підриву суспільно-політичної стабільності, зсередини загрожують національній безпеці України, що обумовлює політичну актуальність зазначеної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Архетиповими зако-

номірностями соціальних і державноуправлінських процесів, поведінкових особливостей певних українських політиків опікуються Е. Афонін, О. Донченко, В. Козаков, С. Кримський, А. Мартинов, В. Ребкало, О. Суший [2–6]. Зв'язок національної ідентичності з проблемою національної безпеки з початку 2000-х років став предметом дослідження О. Власюка, А. Колодій, С. Римаренка, М. Степики та ін. [7–10]. З'являються роботи, що досліджують небезпечний вплив, зокрема, радянської ідентичності, “радянського” архетипу на самоідентифікацію українського суспільства (О. Вовченко) [11], на формування єдиного гуманітарного простору як складову національної безпеки (Г. Касьянов, А. Портнов, В. Сичова) [12–14]. Разом з тим, “радянський” архетип у взаємодії влади та опозиції у контексті загрози національній безпеці України ще не став предметом аналізу дослідників, що свідчить про наукову актуальність цієї проблематики.

Мета статті полягає в обґрунтуванні загрозового впливу для національної безпеки України наявності радянського архетипу у взаємодії влади та політичної опозиції.

Виклад основного матеріалу. Сукупність цінностей, що містяться в колективному несвідомому, первісний й першопочатковий образ — архетип (за визначенням К. Юнга) має визначальний вплив на соціальні тенденції та перетворення. Аналіз архетипів, стверджує С. Кримський, становить досить адекватний метод дослідження менталітету, праісторії та майбутнього суспільних утворень. На його переконання, “архетипи

структурно утворюють певні прототи-пи або можуть бути реконструйовані як прототи-пи” [4, с. 97–98]. Тож взаємодія одних характеристик соціальної структури з іншими, зокрема, влади та політичної опозиції спирається на певні прототи-пи, що впливають на майбутні соціально-політичні процеси. На думку Е. Афоніна, А. Мартинова, нелінійному характеру процесів перехідного періоду, в якому перебуває Україна, властиві зміни тенденцій соціального процесу: від зародження й поширення нових інституцій до соціальної інверсії (згорання соціального простору та повернення до інституційного минулого) [2, с. 45–46].

Одним з прототипів для української самоідентифікації, суттєвих періодів “архетипотворення” української ідентичності, на думку О. Вовченко, стали радянські часи. Дослідниця називає наступні ознаки, властиві радянському архетипу: “соціальне забезпечення поруч з відсутністю політично-правових основ, формування низки стійких образів, що втілювали егоцентризм, зрадництво, поряд із цим відвертість, чесність та відданість” [11, с. 110].

В. Ребкало та В. Козаков обґрунтовують, що репресивна радянська система “творила “нову людину” з такими рисами, як нетерпимість, агресивність, претензії на монопольне володіння істиною, опортуністичність. Ці ознаки остаточно сформували цілком неструктуровану в ідеально-ціннісному вимірі людину...” [5, с. 101]. Формування радянської людини відбувалося поза етнічними й національними контекстами [10, с. 24].

На підставі дослідження взаємодії інституту політичної опозиції та державного управління були з’ясовані риси радянської моделі відповідної взаємодії [15]. Так, за відсутності громадянського суспільства, приватної власності та парламентаризму радянська влада у 1920–1930-х рр. проголошувала “ворогами народу” певні політичні течії та соціальні групи. В умовах функціонування командно-адміністративної системи уряд, органи держави неодноразово використовували насильницькі методи державного управління до неструктурованої опозиції, аж до її фізичного знищення (розстріли “класових ворогів”), до Голодоморів 1921–1923 рр., 1932–1933 рр. Радянську модель відносин органів державного управління та української опозиції першої третини ХХ ст. можна визначити як конфронтаційну [15, с. 147]. Культурі конфронтації, на думку Т. Базарова, Б. Ерьоміна властиві такі основні культурні архетипи: “закрита організаційна система, бюрократична управлінська форма; область цільового значення — інтереси “верхів”; ...владний механізм — єдиноначальність з бюрократичним апаратом; основна функція — перерозподіл ресурсів; політична культура — консерватизм (партія влади); механізми соціальної мобілізації — примусові; основна етична цінність — чиношанування (ієрархія); базовий морально-психологічний принцип — конформізм” [16, с. 16].

Установлення з 1929 р. тоталітарного режиму на східноукраїнських землях, що дало можливість організувати та провести масові репре-

сії проти опозиції (“великий терор” 1937–1938 рр.), обумовило формування конформізму у ставленні опозиції до уряду [15, с. 147]. Культурі конформізму-консолідації властиві такі культурні архетипи, як “владний механізм — громадська думка референтної групи (“Той, хто не з нами, той — проти нас”); ...політична культура — традиціоналістського або радикального типу; наявність колективістських механізмів соціальної мобілізації. Основна етична цінність — соціальна справедливість, міру якої визначає авторитет (релігійний, духовний, політичний)” [16, с. 16]. Тож радянському культурному архетипу притаманні риси культури конфронтації та конформізму-консолідації.

На сучасному етапі у колективній свідомості українців співіснують різні проєкції українського минулого. На думку М. Степико, “їх як мінімум дві — власне українська та малоросійська, що містить проросійську та радянську компоненти. При цьому можна стверджувати, що ці проєкції історичної пам’яті не є компліментарними, а в окремих виявах — і відверто антагоністичними [10, с. 273]. На переконання О. Власюка реальною загрозою національній безпеці України на сучасному етапі є те, що майже половина сучасного українського населення ідентифікує себе носіями радянських традицій і цінностей, далеких від автентичної української культури; а значна частина громадян вважає себе росіянами [7, с. 139]. Спираючись на численні соціологічні опитування, український вчений робить висновок, що серед респондентів, які визначають

себе як “населення колишнього Радянського Союзу”, завжди значно переважають прихильники лівих політичних поглядів — комуністичної і соціалістичної ідеології. А серед референтних груп, які ідентифікують себе з “населенням України”, завжди більше прихильників соціал-демократичної, націоналістичної і особливо націонал-демократичної ідеології [7, с. 139].

Отже, радянський культурний архетип більшою мірою властивий прихильникам комуністичної, соціалістичної ідеології, а також представникам політичних сил, що репрезентують електорат в основному східних та південних регіонів України. Безумовно, частина політико-управлінської еліти, світоглядні засади якої формувалися за часів СРСР, також схильна до застосування “радянських” методів управління. Конфлікт між світоглядами й соціокультурними ідентичностями, політичними симпатіями та переконаннями яскраво виявляється у взаємодії влади та політичної опозиції.

Радянський архетип у взаємодії влади та політичної опозиції зі ставленням однієї до одної як до ворога домінував із 1991 р. до 2004 рр. Тодішня політична опозиція, уособлена Комуністичною партією України (КПУ), ідентифікувала владу як чужу: “корумповану, продажну бюрократію”, що виконує забаганки “кримінальної буржуазії”, закріплюючи “ідеологію нерівності, культу сили, печерного націоналізму” [17]. Пізніше її лідер П. Симоненко характеризував парламентську більшість, що склалася після Оксамитової революції у Верховній Раді України

(2000 р.), як “так звану “більшість”, якою “заправляють представники мафіозного капіталу та війовничих націоналістичних кіл”, що “продавлюють через парламент антинародні закони” [18].

У свою чергу, у відповідь на масові антипрезидентські акції 2001 р. влада вперше вдалася до навішування ярликів “фашисти” масову опозиційну політичну структуру “Громадську ініціативу “Форум національного порятунку” (ФНП), утвореною націонал-демократами та соціалістами. Так, в офіційному зверненні влади (тодішніх Президента України Л. Кучми, голови Верховної Ради України І. Плюща та прем’єр-міністра В. Ющенка) до українського народу, відомого як “Лист трьох” (від 13 лютого 2001 р.) зазначалося: “...перед нами – український різновид націонал-соціалізму”; “не можна не бачити, що спроби розбухувати вуличну стихію, пускати в хід відверто провокаційні прийоми, за допомогою яких вони хочуть поглибити розкол в суспільстві, підштовхнути владу до силової протидії, створюють реальну загрозу національній безпеці держави. Не слід забувати уроки історії – згадаймо з чого і як починався фашизм” [19].

Радянський архетип з ознаками конфронтації “свій – чужий/ворог” особливо гостро проявлявся напередодні та під час виборчих переговорів. У ході президентської виборчої кампанії 2004 р. влада, уособлена штабом кандидата у президенти В. Януковича, формувала образ ворога стосовно опозиційного кандидата у президенти В. Ющенко, застосовуючи маркери “чужості”, демонстра-

тивну нетерпимість: “фашист”, “американський зять”. У свою чергу, штаб опозиційного кандидата В. Юценка залякував електорат майбутнім “донецьким свавіллям”, перспективою перетворення України на диктаторську державу в ізоляції [20]. Опозиція на Майдані-2004 р., використовуючи гасла ціннісного та оціночного змісту (“Свободу не спинити!”, “Банду геть!”) підкреслювала “ворожість” влади до суспільства.

Зміна форми правління у період з 2005 до 2010 р. (з президентсько-парламентської на парламентсько-президентську республіку), демократизація політичного режиму призвели до перетворення образу опонента з “ворога” на “іншого” у політичному дискурсі влада-політична опозиція.

Проте інверсія політичного, повернення до інституційного минулого – до конституційної моделі 1996 р. (президентсько-парламентської форми правління) у 2010–2013 рр. відновили радянський культурний архетип (конфронтаційну культуру) у взаємодії влади та політичної опозиції. Комуністи застосовували воєвничу риторичку не лише до влади, але й до національно-демократичної опозиції (травень-червень 2013 р.): “...боротися доведеться відразу на двох фронтах – “оранжево-коричневому” і “біло-голубому”; стати підрозділами армії, котра переможно бореться проти капіталізму, первинні мають скоординовано діяти по всьому фронту” [21, с. 18]. Називаючи однопартійців “бойовими друзями”, перший секретар ЦК КПУ П. Симоненко відводив їм роль форвардів у боротьбі з ворогом: “сьогодні ви –

знову на передньому флангу війни проти нацизму” [22, с. 4, 5; 23, с. 12].

За режиму Януковича влада вдавалася до тактики політичних переслідувань опонентів, застосовуючи адмінресурс, зловживання системою кримінального правосуддя країни та технологію ототожнення політичної та кримінальної відповідальності. У 2011 р. були порушені кримінальні справи проти экс-прем'єра Ю. Тимошенко та колишнього міністра внутрішніх справ Ю. Луценка.

Як зазначила Р. Войтович, “пострадянські практики побудови сильної держави базують свою технологію на утвердженні сильного політичного режиму та силовому підпорядкуванні суспільства інтересам держави. В цьому якраз і полягає принципова відмінність методології побудови сильної держави на пострадянському та європейському просторі, де акцент ставиться передусім на необхідності налагодження ефективної взаємодії влади із громадськістю як базового імперативу посилення потенціалу держави” [24, с. 12]. Так, у 2010–2013 рр. влада регулярно застосовувала насильницькі методи державного управління до політичної опозиції: розгін владою в силовий спосіб Мовного майдану (липень 2012 р); розгін Євромайдану в Києві (листопад 2013 р.) із застосуванням надмірної сили, знищенням опозиції та альтернативних ЗМІ; розстріл мирних мітингувальників на Майдані у Києві (18 лютого 2014 р.). Розпочата 19 лютого 2014 р. так звана “антитерористична операція” в Україні, згідно з планом “Бумеранг”, переслідувала мету — фізичне знищення всіх, хто на той час перебував

в будівлі Профспілок, а також лідерів і активістів опозиційних партій ВО “Батьківщина”, “Удар” та ВО “Свобода”. 20.02.2014 р. у рамках “анти-терористичної операції”, за Наказом Міністра внутрішніх справ України В. Захарченка, проти протестувальників була застосована вогнепальна зброя на ураження [25].

Гібридна війна Росії проти України, анексія Криму, окупація Донбасу розділила владу та політичну опозицію не лише по лінії ідеології, а й у національному (патріотичному) контексті на “свій/патріот – чужий/сепаратист/зрадник”. Комуністи як носії радянського архетипу продовжували використовувати войовничу риторику та навішувати ярлики “фашисти” на представників влади (березень 2014 р.); характеризувати режим в Україні як “націонал-фашистський, установлений у результаті державного перевороту”; лякати “загрозою фашизації державного та громадського життя..., що покривається владою!”, закликати “...фашизм не пройде! Піднімайся, країно велика!” [26, с. 6, 11]. Проросійська партія “Опозиційний блок”, що утворилася шляхом ребрендингу “Партії Регіонів”, слідом за російськими пропагандистами стала навішувати на представників влади ярлики: “хунта”, “бандерівці”, “фашисти” (з лютого 2014 р.). Став парламентською меншістю у Верховній Раді України VIII-го скликання, “Опозиційний блок” звинувачував парламентську більшість у небажанні припинити війну, навішуючи на неї ярлик “коаліція війни”. А також нищівно критикував владу, вважаючи, що її мета полягала у тому, щоб “будь-якими засобами “здерти” з на-

селення побільше грошей, щоб наповнити порожню казну”. “Влада докотилася практично до соціального геноциду людей, але це, схоже, її не хвилює” (липень 2015 р.) [27].

Ставлення політичної опозиції до влади як до ворога призводило до дестабілізації суспільства, ускладнювало розвиток демократії, загрожувало збереженню та зміцненню державного суверенітету України, а також спроможності держави ухвалювати принципи та життєво важливі рішення в інтересах всього українського суспільства.

Розуміючи внутрішньополітичні загрози національній безпеці України в умовах зовнішньої агресії, з метою нівеляції впливу радянського архетипу та зміцнення національної ідентичності влада вимушена була з 2015 р. прискорити політику декомунізації. Негативне ставлення до політики декомунізації політичної опозиції (партії “Опозиційний блок” та КПУ), на думку А. Портнова, свідчило про існування проблеми “незнання й нерозуміння радянського” [13]. Представляється, що несприйняття зазначеною політичною опозицією злочинів комуністичного режиму обумовлено наявністю у її представників стійкого радянського архетипу.

З метою викорінення символів радянської ідентичності 9 квітня 2015 р. були прийняті декомунізаційні (“меморіальні”) закони. Законом України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки” заборонялося радянську символіку, засуджувався комуністичний режим [28]. І хоча ним,

по суті, ототожнювалися комуністичний і нацистський тоталітарні режими, влада не вішала ярлик “фашисти” на сучасних комуністів. Разом з тим, методи імплементації декомунізаційних законів, як зауважив Г. Касьянов, мало в чому відрізнялися від тих, що застосовували у радянський період [12].

У червні 2018 р. було ухвалено Закон України “Про національну безпеку України”, де загрозами національній безпеці України визначаються явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [29, ст. 1, 6]. Відсутність у деяких регіонах України колективного українського несвідомого (української мови, демократичних цінностей, націонал-демократичних ідеологічних орієнтирів), збереження там радянського культурного архетипу: російської мови та культури, символіки, ціннісних орієнтацій, звичаїв, традицій — стає суттєвою загрозою гуманітарній безпеці держави. Радянський архетип у взаємодії влади та опозиції створює внутрішню політичну небезпеку національній безпеці України.

Ретрансляція радянського архетипу, зокрема, проявилася під час виборчої президентської кампанії 2019 р. в агітації опозиційних кандидатів. Так, учасники виборчих перегонів (зокрема, Ю. Бойко, О. Вілкул, О. Ляшко ін.) демонстративно дистанціювалися від влади, вдавалися до популістських заяв, безвідповідального загравання з інстинктами виборців, даючи обіцянки, що неможливо

виконати: зменшення комунальних тарифів, зниження удвічі ціни на газ, збільшення заробітних плат пенсій, зростання промисловості, сільського господарства. По-перше, гасла щодо підвищення достатку (до речі, не є повноваженнями президента) часто домінували у промовах опозиційних кандидатів. Відомо, що домінування матеріальних потреб, прихильність до авторитарних методів правління, страх перед націоналізмом, культ сили й могутності, нетерпимість притаманні саме радянській ідентичності [8, с. 74].

По-друге, лунала антиукраїнська агітація (з радянськими/російськими цінностями у підтексті), що ускладнювало громадянську консолідацію, загрожувало суспільній стабільності, унеможлиблювало збереження національних цінностей України. Так, представник лівих сил — лідер Радикальної партії Олега Ляшка, позиціонує себе як “народний” президент, по суті, налякав на встановлення ним авторитарного режиму: “Ляшко в Україні буде, як Лукашенко в Білорусії. Всі будуть літати, як драні віники” [30]. Лідер “Опозиційної платформи – За життя”, співголова партії “Опозиційний блок” Ю. Бойко в одному з агітаційних відеороликів обіцяв “зупинити братовбивчу війну; навчати дітей у школі рідної мови, а не такою, як нав’язують; платити по реальних тарифах, а не таких, що збагачують владу; ходити до тої церкви, до якої хочемо, а не до якої примушує влада; відзначати свята, які цінуєш, а не вигадані режимом”. Тож президентські вибори засвідчили конфронтаційну взаємодію влади та політичної опо-

зиції, що є проявом радянського архетипу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, радянський архетип у взаємодії влади та політичної опозиції виявляється у формуванні образу “іншого” як “чужого”/“ворога” з використанням інструментів мовленнєвого впливу (агресивна риторика, словесні війни), навішуванням ярликів; технологій адміністративного ресурсу, масового маніпулювання, зокрема, мовним питанням в Україні, залякуванням електорату противника; застосуванням владою до опозиції інформаційного тиску, іноді силових методів, політичних репресій — політичних кримінальних практик, тактики ігнорування опозиції, єдиноначального бюрократичного управління, примусових методів до електорату з імітацією “участі громадян у прийнятті рішень”. Найяскравіше радянський архетип у відповідній взаємодії виявляється в умовах згорання демократичного режиму, під час виборчих перегонів і в екстремальних ситуаціях. Існування двох типів світоглядів, двох архетипів — автентично-українського та радянського/проросійського — поляризує Україну, загрожуючи її громадянській консолідації і суспільній стабільності. Радянський архетип у взаємодії влади та політичної опозиції в умовах зовнішньої небезпеки за світоглядної невизначеності частини українського суспільства є політичною небезпекою, що загрожує національній безпеці України.

Подальші дослідження будуть присвячені дослідженню розвитку тенденцій у взаємодії влади та опо-

зиції із застосуванням архетипного підходу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стратегія національної безпеки України [Електронний ресурс] : Затверджено Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>
2. *Афонін Е. А.* Архетипні засади моделювання соціальних процесів / Е. А. Афонін, А. Ю. Мартинов // Публічне урядування. — 2016. — № 2. — С. 34–47. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pubm_2016_2_5
3. *Донченко О.* Феноменологія архетипу і державне управління / Олена Донченко // Публічне управління: теорія і практика. — 2010. — № 3–4. — С. 33–37.
4. *Кримський С. Б.* Архетипи української культури // Феномен української культури: методологічні засади осмислення: зб. наук. пр. / за ред. В. Шинкарука, Є. Бистрицького. — К.: Фенікс, 1996. — С. 91–112.
5. *Ребкало В.* Колективна ідентичність українського суспільства та її вплив на реформування державного управління / Валерій Ребкало, Володимир Козаков // Публічне управління: теорія та практика. — 2010. — № 3–4. — С. 95–102.
6. *Суший О.* Міждисциплінарні дослідження державного управління: архетипний напрям [Електронний ресурс] / О. Суший // Вісн. Нац. академії держ. управління. — Вип. 3/2011. — С. 62–71. — Режим доступу : <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2011-3-10.pdf>
7. *Власюк О. С.* Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : Вибр. наук. праці / О. С. Власюк. — К.: НІСД, 2016. — 528 с.
8. *Колодій А.* Український регіоналізм як стан культурно-політичної поляризованості / А. Колодій // Агора. Україна — регіональний вимір. — Вип. 3. — К., 2006. — С. 69–91.
9. *Римаренко С.* Соціокультурні розбіжності регіонів України / Сергій Римаренко // Публічне управління: теорія і практика. — 2010. — № 3–4. — С. 375–378.
10. *Степико М. Т.* Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія / М. Т. Степико. — К.: НІСД, 2011. — 336 с.
11. *Вовченко О. А.* Архетиповість українського суспільства як визначальний чинник самоідентифікації нації (безпековий вимір) : дис. ... канд. політ. наук : 21.01.01 / О. А. Вовченко; Нац. ін-т стратегічних досліджень. — К., 2016. — 213 с.
12. *Касьянов Г. В.* Историческая политика и “мемориальные” законы в Украине: начало XXI в. [Электронный ресурс] / Г. В. Касьянов // Историческая Экспертиза. — 2016. — № 2. — С. 28–57. http://istorex.ru/page/kasyanov_gv_istoricheskaya_politika_i_memorialnie_zakoni_v_ukraine_nachalo_xxi_v
13. *Портнов А.* Про декомунізацію, ідентичність та історичні закони дещо інакше [Електронний ресурс] / А. Портнов // Критика. — 2015, травень. — Режим доступу : <https://krytyka.com/ua/solutions/opinions/pro-dekomunizatsiyu-identychnist-ta-istorychni-zakony-deshcho-inakshe>
14. *Sychova V.* Archetepative Basis Of Interaction Authorities And Oppositions In The Implementation Of The Decommunization Policy In Ukraine / V. Sychova // Vol 1. — № 14 (2018): Public management. № 4 (14) — June 2018. — English version. —

- р. 285–300. — Access mode : <http://pub-management.com/index.php/about/article/view/120/103>
15. Сичова В. В. Інститут політичної опозиції в системі державного управління: європейський вимір : монографія / В. В. Сичова. — Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2010. — 220 с.
 16. Управление персоналом : учеб. для вузов / под ред. Т. Ю. Базарова, Б. Л. Еремина. — 2-е изд., перераб. и доп. — М: ЮНИТИ, 2002. — 560 с.
 17. Об итогах конституционного процесса в Украине и задачах партии в условиях, сложившихся после принятия новой Конституции [Электронный ресурс] : Доклад Первого секретаря ЦК Компартии Украины П.Н. Симоненко на объединенном Пленуме ЦК и ЦК К Компартии Украины 14 сентября 1996 года. — Режим доступа : <http://www.kpu.ua/ru/1229/sentjabrskij-1996-goda-obedinennij-plenum-tsk-i-tskk>
 18. О политической ситуации и задачах партийных организаций : Доклад первого секретаря ЦК Компартии Украины П. Н. Симоненко на Пленуме ЦК Компартии Украины, 4 марта 2000 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.kpu.ua/ru/3225/martovskij-2000-goda-plenum-tsk>
 19. Майдан : Архіви форумів майдану [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://maidan.org.ua/arch/arch2002/1015770215.html>
 20. *Макітра Я.* Маніпуляція свідомістю [Електронний ресурс] / Я. Макітра // Українська правда. — 2006. — 6 лютого. — Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2006/2/6/38427.htm>
 21. Боездатність первинних — запорука нашої перемоги : Доповідь першого секретаря ЦК Компартії України П. М. Симоненка на об’єднаному Пленумі ЦК і ЦКК КПУ 25 травня 2013 року // Комуніст України. — 2013. — № 3 (383). — С. 14–24.
 22. До 20-річчя відродження Комуністичної партії України. Вистояли. Зміцніли. Переможемо! : Доповідь першого секретаря ЦК КПУ П. М. Симоненка на урочистих зборах у Києві 19 червня 2013 р. // Комуніст України. — 2013. — № 3 (383). — С. 3–10.
 23. “Компартия Украины — молодая, но зрелая политическая сила!” В. И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 45, с. 211 : Приветственная речь первого заместителя председателя Совета СКП-КПСС, секретаря ЦК КПрФ К. К. Тайсаева на торжественном собрании в Киеве 19 июня 2013 г. // Комуніст України. — 2013. — № 3 (383). — С. 11–12.
 24. *Войтович Р. В.* Методологія побудови сильної держави: пострадянський та європейський досвід / Р. В. Войтович // Bulletin NAPA. — 3'2013. — С. 11–16. <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2014/02/2013-3-4.pdf>
 25. Звіт Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України щодо подій 18–20 лютого в Києві [Електронний ресурс] : Новини 5.07.2014. — Офіц. сайт Народного депутата України Г. Москаля. — Режим доступу : http://www.moskal.in.ua/?category=news&news_id=1099
 26. “Вставай страна огромная!” : Доклад первого секретаря ЦК КПУ П. Н.Симоненко на внеочередном 47-м съезде Коммунистической партии Украины 25 марта 2014 года // Комуніст України. — 2014. — № 2–3. — С. 4–13.
 27. *Скорик М.* Опозиція вимагає продовжити роботу Верховної Ради [Електронний ресурс] / М. Скорик // Се-

- годня.ua. — 2015, 20 лип. — Режим доступу : <http://ukr.segodaya.ua/politics/pnews/oppoziciya-trebut-prodolzhit-rabotu-verhovnoy-rady-633354.html>
28. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки [Електронний ресурс] : Закон України від 9 квітня 2015 року № 317-VIII, із змінами, внесеними згідно із Законом № 595-VIII від 14.07.2015. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/317-19>.
 29. Про національну безпеку України [Електронний ресурс]: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. — Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T182469.html
 30. “Вичистимо те гниле болото 31 березня!”, — Ляшко у Корсунь-Шевченківському [Електронний ресурс] // Zmi.c.k.ua (Центр черкаських медіа). — 2019, 28.03. — Режим доступу : <http://zmi.c.k.ua/oblast/vichistimo-te-gnilе-boloto-31-bereznya-lyashko-u-korsun-shevchenkivskomu-foto.html>

REFERENCES

1. Ukaz Prezydenta Ukrainy “Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy” : vid 26 travnia 2015, № 287/2015 [Decree of the President of Ukraine “Strategy of National Security of Ukraine” from May 26 2015, № 287/2015]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> [in Ukrainian].
2. *Afonin E. A., Martynov A. Yu.* (2016). Arkhetypni zasady modeliuвання sotsialnykh protsesiv [Archetypal principles of modeling of social processes]. Publichne uriaduvannya — Public administration, 2, 34–47. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/pubm_2016_2_5 [in Ukrainian].
3. *Donchenko O.* (2010). Fenomenologhiia arkhetypu i derzhavne upravlinnia [Phenomenology of archetype and public administration]. Publichne upravlinnia: teoriia i praktyka — Public administration: theory and practice, 3–4, 33–37 [in Ukrainian].
4. *Krymskyi S. B.* (1996). Arkhetypy ukrainskoi kultury [Archetypes of Ukrainian culture]. Fenomen ukrainskoi kultury: metodolohichni zasady osmyslennia — The phenomenon of Ukrainian culture: methodological principles of comprehension, 91–112 [in Ukrainian].
5. *Rebkalo V., Kozakov V.* (2010). Kolektyvna identychnist ukrainskoho suspilstva ta yii vplyv na reformuvannya derzhavnoho upravlinnia [The Collective Identity of Ukrainian Society and Its Influence on the Reform of Public Administration]. Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka — Public Administration: Theory and Practice, 3–4, 95–102 [in Ukrainian].
6. *Sushyi O.* (2011). Mizhdystyplinarni doslidzhennia derzhavnoho upravlinnia: arkhetypnyi napriam [Interdisciplinary Public Administration Research: An Archetypal Direction]. Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia — Bulletin of the National Academy of Public Administration, 3, 62–71. Retrieved from <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2011-3-10.pdf> [in Ukrainian].
7. *Vlasiuk O. S.* (2016). Natsionalna bezpeka Ukrainy: evoliutsiia problem vnutrishnoi polityky [National Security of Ukraine: Evolution of the Problems of the Internal Policy]. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
8. *Kolodii A.* (2006). Ukrainskyi rehionalizm yak stan kulturno-politychnoi po-

- liaryzovanosti [Ukrainian regionalism as a state of cultural-political polarization]. *Ahora. Ukraina – rehionalnyi vymir – Agora. Ukraine – regional dimension*, 3, 69–91 [in Ukrainian].
9. *Rymarenko S.* (2010). Sotsiokulturni rozbizhnosti rehioniv Ukrainy [Sociocultural differences of regions of Ukraine]. *Publichne upravlinnia: teoriia i praktyka – Public administration: theory and practice*, 3–4, 375–378 [in Ukrainian].
 10. *Stepyko M. T.* (2011). Ukrainska identychnist: fenomen i zasady formuvannia [Ukrainian identity: the phenomenon and principles of formation]. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
 11. *Vovchenko O. A.* (2016). Arkhety povist ukrainskoho suspilstva yak vyznachalni chynnyk samoidentyfikatsii natsii (bezpekovi vymir) [The archetype of Ukrainian society as a determining factor in the nation's self-identification (security dimension)]. Candidate's thesis. Kyiv: Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen [in Ukrainian].
 12. *Kasyanov G. V.* (2016). Istoricheskaya politika i "memorialnye" zakony v Ukraine: nachalo XXI v. [Historical politics and "memorial" laws in Ukraine: the beginning of the 21st century]. *Istoricheskaya Ekspertiza – Historical Examination*, 2, 28–57. Retrieved from http://istorex.ru/page/kasyanov_gv_istoricheskaya_politika_i_memorialnie_zakoni_v_ukraine_nachalo_xxi_v [in Russian].
 13. *Portnov A.* (2015). Pro dekomunizatsiiu, identychnist ta istorychni zakony deshcho inakshe [About decomunization, identity and historical laws in different way]. *Krytyka – Criticism*, May. Retrieved from <https://krytyka.com/ua/solutions/opinions/pro-dekomunizatsiyu-identychnist-ta-istorychni-zakony-deshcho-inakshe> [in Ukrainian].
 14. *Sychova V.* (2018). Archetepative Basis Of Interaction Authorities And Oppositions In The Implementation Of The Decommunization Policy In Ukraine. *Public management*, 4 (14), 285–300. Retrieved from <http://pub-management.com/index.php/about/article/view/120/103> [in English].
 15. *Sychova V. V.* (2010). Instytut politychnoi opozyttsii v systemi derzhavnoho upravlinnia: yevropeiskyi vymir [Institute of Political Opposition in the System of Public Administration: European Dimension]. Kharkiv: Vyd-vo KharRI NADU "Mahistr" [in Ukrainian].
 16. *Bazarov T. Yu., Eremin B. L.* (2002). Upravlenie personalom [Personnel management]. (2nd ed., rew.). Moscow: YuNITI [in Russian].
 17. Ob itogakh konstitutsionnogo protsessu v Ukraine i zadachakh partii v usloviyakh, slozhivshikhysya posle prinyatiya novoy Konstitutsii: Doklad Pervogo sekretarya TsK Kompartii Ukrainy P. N. Simonenko na obedinenom Plenum TsK i TsK K Kompartii Ukrainy 14 sentyabrya 1996 goda [On the results of the constitutional process in Ukraine and the tasks of the party under the conditions established after the adoption of the new Constitution: Report of the First Secretary of the Communist Party of Ukraine P. N. Symonenko at the joint plenary session of the Central Committee and Central Committee of the Communist Party of Ukraine on September 14, 1996]. (1996). www.kpu.ua. Retrieved from <http://www.kpu.ua/ru/1229/sentjabrskij-1996-goda-obedinennij-plenum-tsk-i-tskk> [in Russian].
 18. O politicheskoy situatsii i zadachakh partiynykh organizatsiy: Doklad pervogo sekretarya TsK Kompartii Ukrainy P. N. Simonenko na Plenum

- TsK Kompartii Ukrainy, 4 marta 2000 goda [On the political situation and the tasks of party organizations: Report of the First Secretary of the Communist Party of Ukraine P. N. Symonenko at the Plenum of the Central Committee of the Communist Party of Ukraine, March 4, 2000]. (2000). www.kpu.ua. Retrieved from <http://www.kpu.ua/ru/3225/martovskij-2000-goda-plenum-nsk> [in Russian].
19. Maidan: Arkhivy forumiv maidanu [Maidan: Maidan Forum Archives]. (n.d.). maidan.org.ua. Retrieved from <http://maidan.org.ua/arch/arch2002/1015770215.html> [in Ukrainian].
 20. *Makitra Ya*. (2006, February 6). Manipulatsiia svidomistiu [Manipulation of Consciousness]. *Ukrainska pravda — Ukrainian truth*. Retrieved from <http://www.ppravda.com.ua/news/2006/2/6/38427.htm> [in Ukrainian].
 21. Boiezdatnist pervynnykh — zaporuka nashoi peremohy : Dopovid pershoho sekretaria TsK Kompartii Ukrainy P. M. Symonenka na obiednanomu Plenumi TsK i TsKK KPU 25 travnia 2013 roku [Battle capability of the primary — the key to our victory: Report of the first secretary of the Central Committee of the Communist Party of Ukraine P. M. Symonenko at the joint Plenum of the Central Committee and Central Committee of the CPU May 25, 2013]. (2013). *Komunist Ukrainy — Communist of Ukraine*, 3(383), 14–24 [in Ukrainian].
 22. Do 20-richchia vidrodzhennia Komunistychnoi partii Ukrainy. Vystoialy. Zmitsnily. Peremozhemo!: Dopovid pershoho sekretaria TsK KPU P. M. Symonenka na urochystykh zborakh u Kyievi 19 chervnia 2013 r [To the 20th anniversary of the revival of the Communist Party of Ukraine. Stood up Strengthened We will win!: Report of the First Secretary of the Central Committee of the Communist Party of the Russian Federation P. M. Symonenko at the solemn meeting in Kyiv, June 19, 2013]. (2013). *Komunist Ukrainy — Communist of Ukraine*, 3 (383), 3–10 [in Ukrainian].
 23. “Kompartiya Ukrainy — molo-daya, no zrelaya politicheskaya sila!” V. I. Lenin: Privetstvennaya rech’ per-vogo zamestitelya predsedatelya Sov-eta SKP-KPSS, sekretarya TsK KPRF K.K.Taysaeva na torzhestvennom sob-ranii v Kieve 19 iyunya 2013 goda [“The Communist Party of Ukraine is a young but mature political force!” V. I. Lenin: Welcome speech of the first deputy chairman of the UPC-CPSU Council, secretary of the Central Committee of the Communist Party of the Russian Federation K. K. Taysaev at a ceremonial meeting in Kiev on June 19, 2013]. (2013). *Komunist Ukrainy — Communist of Ukraine*, 3 (383), 11–12 [in Ukrainian].
 24. *Voitovykh R. V.* (2013). Metodolo-hiia pobudovy sylnoi derzhavy: pos-tradianskyi ta yevropeiskyi dosvid [Methodology of building a strong state: post-Soviet and European experience]. *Bulletin NAPA*, 3, 11–16. Retrieved from <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2014/02/2013-3-4.pdf> [in Ukrainian].
 25. Zvit Tymchasovoi slidchoi komisii Verkhovnoi Rady Ukrainy shchodo podii 18–20 liutoho v Kyievi [Report of the Interim Investigative Commission of the Verkhovna Rada of Ukraine on the events of February 18–20 in Kiev]. (2014). www.dsnews.ua. Retrieved from <http://www.dsnews.ua/politics/zvit-timchasovoyi-slidchoyi-komisiyi-shchodo-tragichnih-podiy-18-07072014114900> [in Ukrainian].

26. "Vstavay strana ogromnaya!": Doklad pervogo sekretarya TsK KPU P. N. Simonenko na vneocherednom 47-m s'ezde Kommunisticheskoy partii Ukrainy 25 marta 2014 goda ["Get up, huge country!": Report of the First Secretary of the Central Committee of the Communist Party of Ukraine, PN Symonenko, at the extraordinary 47th congress of the Communist Party of Ukraine on March 25, 2014]. (2014). *Komunist Ukrainy – Communist of Ukraine*, 2–3, 4–13 [in Russian].
27. *Skoryk M.* (2015, July 20). Opozytsiia vymahaie prodovzhyty robotu Verkhovnoi Rady [Opposition demands to continue the work of the Verkhovna Rada]. ukr.segodnya.ua. Retrieved from <http://ukr.segodnya.ua/politics/pnews/oppozyciya-trebuje-prodolzhit-rabotu-verhovnoy-rady-633354.html> [in Ukrainian].
28. Zakon Ukrainy "Pro zasudzhennia komunistychnoho ta natsional-sotsialistychnoho (natsystskoho) totalitarnykh rezhymiv v Ukraini ta zaboronu propahandy yikhnoi symboliky" : vid 9 kvitnia 2015 roku, № 317-VIII [Law of Ukraine "On the Conviction of the Communist and National-Socialist (Nazi) Totalitarian Regimes in Ukraine and the Prohibition of the Promotion of Their Symbols": from April 9 2015, № 317-VIII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19> [in Ukrainian].
29. Zakon Ukrainy "Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy" : vid 21.06.2018 r., № 2469-VIII [Law of Ukraine "On National Security of Ukraine": from June 21, № 2469-VIII]. search.ligazakon.ua. Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T182469.html [in Ukrainian].
30. "Vychystymo te hnyle boloto 31 bereznia!", – Liashko u Korsun-Shevchenkivskomu ["Let's clear that rotten swamp on March 31!", – Lyashko at Korsun-Shevchenkivsky]. (2019, March 28). zmi.ck.ua. Retrieved from <http://zmi.ck.ua/oblast/vichistymo-te-gnile-boloto-31-berezn-ya-lyashko-u-korsun-shevchenkivskomu-foto.html> [in Ukrainian].